

Zorg? Dat is tegelijk geborgenheid bieden en zelfstandigheid bevorderen

Uit onderzoek én praktijk blijkt dat ouders en professionals willen dat hun kinderen 'zelfstandig' worden. Maar wat bedoelen we daar precies mee? Zelfstandig zijn kan op zo veel manieren! Wat betekent dat voor de opvoeding van jonge kinderen in het kleuteronderwijs? Dit is het laatste artikel in een reeks over *educare*, de pedagogiek van leren en zorg in het kleuteronderwijs.

KIDDO werkt hiervoor samen met *Kleuters & ik*, het vakblad voor kleuteronderwijs.

Opvoeding richt zich onder meer op de zelfstandigheid van het kind, daar zijn we het allemaal over eens. Sommigen spreken over het verhogen van de 'zelfredzaamheid' van kinderen, anderen over het stimuleren van de 'autonomie' of over het bevorderen van 'zelfsturing'. Het zijn begrippen en denkwijzen die in elke opvoedingscontext (thuis, in de kinderopvang, op school ...) terugkomen. In het kleuteronderwijs halen leerkrachten en kinderbegeleiders dit vaak aan. En ook ouders vinden het belangrijk en willen dat hun kleuter zelfstandig wordt. Dit is dus een opvoedingsdoel dat ouders en professionals met elkaar delen. Tegelijk zien we in onderzoek (zie kader) dat er verschillende invullingen van zelfstandigheid bestaan. Waarin precies moet een kind zelfstandig worden? Wat is het doel van zelfstandigheid? Waartoe moet het

bevorderen van zelfsturing leiden? En wat zegt dat over de positie van het kind (en die van de ouders)?

Zo snel mogelijk zelfstandig worden

Ouder 1: Kinderen leren op de kleuterschool dingen die hen kunnen helpen in hun leven.

Onderzoeker: Zoals?

Ouder 1: Zichzelf aankleden, naar het toilet leren gaan.

Ouder 2: Ze leren vooral zelfstandig worden?

Ouder 1: Ja, zo is het!

In focusgroepen met ouders en leerkrachten komt duidelijk naar voren hoe belangrijk 'zelfstandigheid' is. Sommigen onderstrepen dat je dit bij de instap in de kleuterklas zo snel mogelijk moet bevorderen. Andere ouders willen hun kind vóór de instap zelfstandig maken, zij vrezen dat de leerkracht hun kind anders onvoldoende in de leerprocessen zal (kunnen) betrekken.

Zelf jas aandoen, zelf eten, zelf naar de wc gaan

Uit video-observaties en focusgroepen met medewerkers blijkt dat er doorheen een gemiddelde schooldag veel tijd gaat naar routines, naar het aanleren van een bepaalde dagstructuur. Die focus op klasmanagement is er vaak vanuit noodzaak. Typisch aan veel kleuterklassen in Vlaanderen zijn de onaangepaste zorginfrastructuur, relatief grote groepen en de drukte waar kleuterleerkrachten vaak alleen mee moeten omgaan. Daardoor gaat bijna vanzelf veel aandacht naar het managen van routine op drukke momenten: jassen aandoen, koek of fruit eten, naar de wc gaan...

Waarom gaat er zoveel tijd en energie naar zelfstandigheid in deze

routines? Als een kleuter begrijpt wat er op zulke momenten van hem verwacht wordt en aan die verwachtingen kan voldoen, liggen welbevinden en betrokkenheid vaak hoger. Een kleuter voelt zich dan minder 'verloren'.

Zelfstandigheid: doel of middel?

Maar het welbevinden van de kleuters is niet altijd de reden waarom we zelfstandigheid bevorderen. In de kleuterklas moet zelfstandigheid er in de eerste plaats voor zorgen dat alles makkelijk en vlot verloopt. Denk aan de situatie waarbij kinderen hun jas aantrekken en daarna in stilte tegen de muur gaan staan, ze wachten tot wanneer iedereen uit de groep zijn jas aan heeft. Dat kan voor de kleuters ook voordelen opleveren: minder drukte kan aangenaam zijn.

Tegelijk is het goed om kritisch te kijken. Met welk doel en voor wie werken we hier aan de zelfstandigheid van kleuters? Door hierbij stil te staan ontdek je welke routines echt bijdragen aan zelfstandigheid en welke gewoontes eigenlijk verdoken disciplinerende zijn. Bijvoorbeeld: hoe ondersteunt een professional de kinderen in de routine met de jassen? Gaat de leerkracht op dat moment individueel met de kinderen in interactie, zodat zij mede-actor zijn in het proces naar meer zelfstandigheid? Of zijn kinderen in deze routine passieve ontvangers van een 'training' in zelfstandigheid? Op welke manier draagt 'in stilte wachten' bij aan de zelfstandigheid van kinderen?

Zelfstandigheid als norm?

Een andere kritische reflectie gaat over het onderliggend kindbeeld. Bij zelfstandigheid hoort een autonoom of 'ondernemend' kind dat opkomt voor zichzelf en zelfstandig zijn eigen rechten realiseert of afdwingt. Dit krachtig of competent kindbeeld is natuurlijk een positieve pedagogische overtuiging. Tegelijk realiseren we ons best dat er onder kinderen een grote diversiteit bestaat.

Zo tonen video-observaties dat kleuters vaak op eigen houtje de structuur en de routines leren kennen. En kleuters die op een actieve/ assertieve manier talige interacties met de leerkracht 'opeisen', krijgen meer leerkansen (zie KIDDO 1 2018). Met deze invulling van zelfstandigheid, met dit soort autonoom kindbeeld, stellen we kinderen verantwoordelijk voor hun eigen leerproces. De kinderen die om een of andere reden meer zorg of aandacht nodig hebben – bijvoorbeeld kinderen die niet sterk zijn in de (Nederlandse) instructietaal, kinderen zonder ervaring met het leven in groep, kinderen die ziek of moe zijn, schuchter zijn of het moeilijk hebben met het drukke leven in de kleuterklas... – net die kinderen moeten extra zelfstandig zijn om mee te kunnen. Met andere woorden: kinderen die zorgzame ondersteuning nodig hebben, moeten paradoxaal de meeste zelfstandigheid aan de dag leggen. Zij weten vaak minder hulp te vinden dan autonome, mondige kinderen en moeten dus zorgen dat ze zelf hun jas kunnen aantrekken, zelf naar de wc kunnen gaan, zelf

hun brooddoos open krijgen. Met een kindbeeld dat zelfstandigheid vooropstelt, riskeren net deze kinderen ondergestimuleerd of overgeslagen te worden, in plaats van extra betrokken.

Zorg als hinderpaal voor zelfstandigheid?

Een derde aspect waar we bij willen stilstaan, is de idee dat zorg een hinderpaal zou zijn in het zelfstandig 'maken' van kinderen. Dit idee komt naar voren in focusgroepen met ouders en medewerkers en in de analyse van verschillende praktijken. Kinderen 'zelfstandig maken' betekent dat ze moeten leren om zelf dingen te doen. Jas aantrekken, eten, naar het toilet gaan, vrienden vinden, zichzelf troosten... Zelfstandigheid verwijst dan vooral naar fysieke en emotionele zorgnoden.

Leerkrachten en ouders willen dat het kind hierin zelfstandig is, omdat leerkrachten hiervoor onvoldoende tijd zouden hebben: zij/hij moet de klas kunnen managen en de leerprocessen faciliteren. Zoals we eerder schreven (KIDDO 5 2017) heeft dit ook te maken met een vermeende opsplitsing en zelfs een hiërarchie tussen leren en zorg. De achterliggende veronderstelling is dat inzetten op meer zorg de zelfstandigheid bij kinderen zou kunnen verhinderen. Kinderen kunnen niet zelfredzaam worden als ze altijd geholpen worden. Anderen maken zich zorgen: hun kind heeft nog veel ondersteuning en fysieke en emotionele veiligheid nodig.

Ouder: Een vriendin van mij brengt haar kinderen altijd proper en verzorgd naar de school. Ze stopt bij haar dochter ook een zakdoek in de broekzak. Als het meisje thuiskomt, hangt er altijd snot aan haar neus. Vorig jaar zelfs op de klasfoto. Toen ze de leerkracht aansprak, zei die dat het kind zelf haar neus moet leren snuiten. Is haar dochter niet te jong om dit zonder hulp te doen?

In landen met geïntegreerde systemen van kinderopvang en kleuteronderwijs (dus voorzieningen voor kinderen van 0/1 tot 6 jaar) is kinderen zelfredzaam maken een constant leerproces, geen item dat je zo snel mogelijk moet afvinken. Ook zindelijkheid is een proces waarmee kinderen niet per se klaar moeten zijn op de leeftijd van

2,5 à 3 jaar. Dit is duidelijk verschillend met onze invulling van zorg: doordat kinderen op jonge leeftijd instappen in een systeem dat in de eerste plaats op leren gericht is, krijgt zorg veel minder aandacht.

In interviews vertellen ouders dat zelfstandigheid een belangrijk aspect van opvoeden is, zij zien dit niet per definitie als tegengesteld aan de ondersteuning van kinderen of de zorg voor kinderen. Zelfstandig worden is een doel in de opvoeding, maar zonder duidelijk begin- en eindpunt. Menselijke autonomie is iets waar je je hele leven aan werkt. Ouders vertellen ook dat ze de ondersteuning van kinderen naar steeds meer zelfstandigheid samen met de school zouden willen opnemen.

Balanceren tussen autonomie en interafhankelijkheid

De ouders die autonomie naar voren schuiven, vinden het ook belangrijk dat kinderen leren zorg dragen voor elkaar. Dat is een waardevol perspectief: binnen de focus op autonome groei, gaat het volgens hen dus ook over een interafhankelijkheid die kinderen in staat stelt om samen te leven in de school en bij uitbreiding in de samenleving. Als we vandaag denken over zelfstandigheid bij jonge kleuters, zien we doorgaans over het hoofd dat kinderen als mens ook in verbinding staan met elkaar en zorg kunnen geven én ontvangen.

Bekende opvoedingsdeskundigen zoals Emmi Pikler onderstreepten dat jonge kinderen niet autonoom kunnen worden zonder zorg en geborgenheid. Kinderen hebben andere kinderen en volwassen opvoeders nodig die continu beschikbaar zijn. Zij scheppen de voorwaarden die kinderen doen groeien. De opvoeder balanceert constant tussen het stimuleren van autonomie en het erkennen en waarderen van interafhankelijkheid, en dit alles in een sfeer van geborgenheid en emotionele en fysieke veiligheid. Luisteren naar het kind en de signalen van elk kind observeren, zijn belangrijke aanknopingspunten. Door te vertrekken vanuit het kind kan het kind mee bepalen hoe de balans vorm krijgt. Het kind is dan mede eigenaar van dit proces, in plaats van een passieve ontvanger die 'zelfstandig gemaakt moet worden'. Ouders en professionals zijn de belangrijkste partners om te zoeken hoe de balans van autonomie en zorg best vorm krijgt. ◀

Onderzoeken kleuterparticipatie

Omdat het kleuterparticipatiedebat zich expliciet richt tot maatschappelijk kwetsbare gezinnen, brengen twee onderzoeken naar kleuterparticipatie net de ervaring en stem van deze kinderen en ouders in. De ervaringen binnen deze groep waren erg divers en tegelijk zeer representatief: elk gezin met kinderen in de kleuterklas herkent de vragen en bezorgdheden waar ouders mee zitten.

- *Conceptualisations of education and care*, Katrien Van Laere, 2017
- *Transitie naar de kleuterklas voor kinderen uit gezinnen in armoede*, Brecht Peleman, te verschijnen

Meer informatie over onderzoeken, projecten en evenementen die zich toespitsen op het kleuteronderwijs vind je op vbjk.be/nl/domeinen/kleuteronderwijs

6 artikels over EDUCARE

De reeks 'Schoolrijpe kinderen of kindrijpe scholen?' spit *educare* helemaal uit. Hoe werkt die pedagogiek van zorgen en leren in de kleuterklas? Een overzicht:

- KIDDO 5 2017: Pleidooi voor *educare*, een pedagogiek van zorg en leren
- KIDDO 6 2017: Onzichtbare zorg. Kinderbegeleiders in de kleuterklas
- KIDDO 1 2018: Kwaliteitsvolle interacties, de hele dag door
- KIDDO 2 2018: Samenwerking tussen school en ouders
- KIDDO 3 2018: Over de streep, een warm onthaalbeleid in de kleuterklas
- KIDDO 4 2018: Zorg? Dat is tegelijk geborgenheid bieden en zelfstandigheid bevorderen

Derdehands rook, daar bescherm je kinderen tegen!

Wist je dat lang nadat een roker zijn sigaret heeft gedooft de effecten van de sigarettenrook nog merkbaar zijn? Derdehands rook is óók schadelijk voor de gezondheid, zo laat onderzoek zien. Vooral kinderen vormen een kwetsbare groep. Maar ook jij kunt bijdragen aan het rookvrij en gezond opgroeien van kinderen door alert te zijn op de risico's!

Met het begrip tweedehands rook – via het zogenoemde meeroken – zijn veel mensen wel bekend. Bij meeroken krijg je tabaksrook binnen die eerder door een roker is ingeademd of die rechtstreeks van de sigaret afkomt. Maar derdehands rook? Dat is een nog relatief

onbekend begrip. Eenvoudig gezegd omvat derdehands rook alle stoffen die tijdens en na het roken achterblijven en neerdalen in de omgeving. 'Het is alles wat een roker niet inhaleert. Dat slaat neer op handen, haren, kleding, meubels en voorwerpen', licht Wanda de Kanter, longarts in het Antoni van Leeuwenhoekziekenhuis, toe. 'Ook hecht het zich aan huisstof. Derdehands rook ruik je, en vaak zie je het ook. Het veroorzaakt bijvoorbeeld de bekende bruinegele muren in een huis waar wordt gerookt. En maak maar eens een computer van een zware roker open; daar zit gewoon zwarte drab in. Dat is teer, ook afkomstig uit derdehands rook.' Derdehands rook kan ook aanwezig zijn in ruimtes waar niet gerookt wordt. De giftige stoffen van rook, bijvoorbeeld nicotine en teer, slaan in de vorm van hele kleine deeltjes neer op kleding, haren of handen van (mee)rokers. Ook nadat rokers hun sigaret hebben uitgemaakt, ademen zij nog lange tijd gevaarlijke stoffen uit. Derdehands rook kan zelfs terecht komen op een plek waar je het totaal niet verwacht, zoals op ▶